

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΘ. ΠΛΑΤΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ - Δρ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Α.Π.Θ.

1928-1932: Η ΤΕΤΡΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Είσαγωγή

Οί πλημμύρες πού έπληξαν τόν θεσσαλικό κάμπο τόν Σεπτέμβριο τού 2023 άνέδειξαν τό πρόβλημα τού έκ νέου σχεδιασμού τής άγροτικής παραγωγής στην περιοχή, τόσο για τίς πληγείσες περιοχές όσο και καθ' ολοκληρίαν. Η άναδιάταξη τής γεωργικής καλλιέργειας στη Θεσσαλία πού εΐναι σήμερα έπιβεβλημένη λόγω τής μανίας τών καιρικών φαινομένων όφείλει νά λάβει ύπ' όψιν της παραδείγματα από τί μελέτη τού παρελθόντος τής περιοχής και νά συναγάγει χρήσιμα συμπεράσματα άμφωδώντας τί χρονική άπόσταση, όπου εΐναι έφικτό. Η μελέτη τής γεωργίας στον θεσσαλικό κάμπο έχει άναδείξει άνάλογα προβλήματα, τά όποια ή Θεσσαλία άντιμετώπισε στό παρελθόν και ένδεχομένως νά μās παράσχει ώφέλιμα διδάγματα.

Στό πλαίσιο τής έργασίας πού άκολουθεί, έπιχειρείται νά καταγραφούν οι προσπάθειες πού κατέβαλε ή τελευταία κυβέρνηση τού Έλευθερίου Βενιζέλου (1928-1932) για νά αύξήσει τήν παραγωγικότητα τού θεσσαλικού κάμπου και νά έπιτύχει τήν πολυπόθητη για τήν έποχή εκείνη αυτάρκεια σε σιτηρά. Έτσι, αξιοποιήθηκαν άρχαιακές μαρτυρίες πού προέρχονται από τό πλούσιο ψηφιακό άρχειο τού Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών «Έλευθέριος Κ. Βενιζέλος», οι όποίες συμπληρώθηκαν από δευτερογενείς πηγές. Πρόκειται για τήν άλληλογραφία πού άνέπτυξε τό πρωθυπουργικό γραφείο μέ τούς φορείς τών άγροτών τής Θεσσαλίας, μέσα από τήν όποία εκείνοι διατυπώνουν τά προβλήματά τους και έπιζητούν λύσεις.

Ἡ μελέτη τῆς περιόδου τῆς τελευταίας πρωθυπουργίας Βενιζέλου θεωρεῖται σημαντική, καθὼς ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ διάστημα τῆς δωδεκαετοῦς σχεδὸν θιπτείας του ὡς πρωθυπουργοῦ πού ἡ χώρα δὲν βρέθηκε σέ ἐμπόλεμη κατάστασι ἢ πολεμικὴ προπαρασκευή. Ἐπιπλέον, ὁ Βενιζέλος, εὐνοιμένος καὶ ἀπὸ τὸ ἐκλογικὸ σύστημα, εἶχε ἐπικρατήσει στὶς ἐκλογές τῆς 19ης Αὐγούστου 1928 ἔναντι τῆς κατακερματισμένης ἀντιβενιζελικῆς παράταξης μὲ αὐξημένη πλειοψηφία, γεγονός πού τοῦ παρέσχε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτύξει εὐχερῶς τὸ μεταρρυθμιστικὸ του σχέδιο¹.

Πράγματι, ἡ προσωπικότητα τοῦ Κρητικῦ πολιτικοῦ ἔχει συνδεθεῖ στὴ συλλογικὴ μνήμη μὲ τὸ ἔργο τῆς ἐθνικῆς ἀποκατάστασις καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἐπέκτασις τοῦ κράτους, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἀποτελεσματικότητά του στὸ πεδίο ἀσκήσις τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ἀνασυγκρότησις νὰ μὴν ἔχει «φωτισθεῖ» σέ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ καὶ νὰ ἔχει ὑποεκτιμηθεῖ.

Μέ διακηρυγμένη λοιπὸν τὴν πρόθεσι τῆς τότε πολιτικῆς ἡγεσίας νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ αὐτάρκεια σέ ἓνα «δύσβατο» διεθνές περιβάλλον καὶ μὲ τίς πληγές τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καὶ τῆς προσφυγιᾶς ἀκόμη «χαίνουσες», ἡ κυβέρνησι Βενιζέλου διαμόρφωσε ἓνα πολὺπλοκο πρόγραμμα γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀγροτικὴ παραγωγὴ καὶ οἰκονομία. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ παρεμβάσεις τῆς στὴ μικροκλίμακα τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου, ἐνδεικτικές, πάντως, γιὰ τίς προθέσεις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἡ κυβέρνησι Βενιζέλου, εἶναι ἀλήθεια, βρέθηκε μπροστά σέ ἀνυπερέβλητες δυσκολίες, πού ἐπιτάθηκαν ἀπὸ τίς συνέπειες τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς κρίσις τοῦ 1929. Πρὸς τὸ τέλος τῆς τετραετίας, ἄλλωστε, τὰ σημάδια τῆς κρίσις ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ ἐμφανῆ καὶ στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία – ἰδιαιτέρως στὸν πρωτογενῆ τομέα².

Ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἴδρυσι τῆς ὁποίας ἀπέτελεσε μίαν ἀπὸ τίς σημαντικότερες παρεμβάσεις στὴν οἰκονομία τοῦ κυβερνητικοῦ ἐπιτελείου τοῦ Βενιζέλου τὴν περίοδο αὐτή, ἐκτός ἀπὸ τὴν κύρια λειτουργία τῆς

¹ Στὶς ἐκλογές τῆς 19ης Αὐγούστου 1928, τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, εἶχε συγκεντρώσει ποσοστὸ 46,94% καὶ 178 ἔδρες ἔναντι 23,94% τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος τοῦ Παναγῆ Τσαλδάρη καὶ 19 ἔδρες καὶ 6,71% καὶ 20 ἔδρες τοῦ Ἀγροτικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαναστασίου. Οἱ ἐκλογές τότε εἶχαν διεξαχθεῖ μὲ ἐνισχυμένο πλειοψηφικὸ σύστημα. Βλ. Ἰωάννης Β. Δασκαρόλης, *Μεταξῶς ἔναντιόν Τσαλδάρη. Ἡ ἀγνωστὴ ἀντιβενιζελικὴ σύγκρουσι (1924-1928)*, Ἀθήνα, Ἐπίκεντρο, 2023, σσ. 233-251.

² Μ. Mazower, *Ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ οἰκονομικὴ κρίσις τοῦ Μεσοπολέμου*, Ἀθήνα, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, σσ. 159-193.

ώς κατεξοχὴν φορέα χορήγησης ἀγροτικῆς πίστεως³, ἀναγκάστηκε νά συνδράμει στὴν εἰσαγωγὴ δημητριακῶν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ μὲ χαμηλοὺς δασμούς γιὰ νά συντηρηθοῦν καὶ νά ἐπιβιώσουν ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ ποὺ βρισκόνταν ἢ ἀπειλοῦνταν μὲ ἔνδεια⁴.

Εἰδικότερα, γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ σιταριοῦ, τοῦ βασικοῦ παραγωγικοῦ προϊόντος στὸν Θεσσαλικὸ κάμπο, οἱ ἀγρότες ὑποστήριζαν ὅτι θὰ ἔπρεπε νά τοὺς χορηγοῦνται δάνεια γιὰ τὶς καλλιεργητικὲς ἀνάγκες τους τουλάχιστον πρὸς διακόσιες δραχμὲς τὸ στρέμμα καὶ ἡ διάρκειά τους νά εἶναι ἐνδεκάμηνι. Ἐπίσης, διεκδικοῦσαν τὴ χορήγηση δανείων μὲ ἐνέχυρο τὰ συγκεντρωμένα προϊόντα, καθὼς καὶ οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις μὲ μακροχρόνια ἀποπληρωμὴ γιὰ τὴν προμῆθεια ἀροτριῶντων ζώων, ἐργαλείων καὶ ἄλλων μέσων γιὰ τὴ διευκόλυνση τῶν ἐργασιῶν τους καὶ τὴν ἐνίσχυση τῆς παραγωγῆς. Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἀγροτικῆς πίστεως στὴ Θεσσαλία πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας (1929) ἐμφανίζοταν ὀξυμμένο, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγωνία ποὺ ἐξέφραζαν οἱ καλλιεργητές.

Σέ ἀρκετὲς δὲ περιπτώσεις ἡ «ἐνταση» τῶν προβλημάτων αὐτῶν –μεταξὺ ἄλλων, τῆς ἔλλειψης φτηνῶν κεφαλαίων καὶ γεωργικῶν ἐφοδίων– καθιστοῦσε τὴν σιτοκαλλιέργεια ζημιόγono καὶ ἄφηνε στοὺς καλλιεργητὲς στὸ τέλος τῆς καλλιεργητικῆς περιόδου παθητικὸ. Συνέπεια ἦταν ὁ γεωργὸς νά ἐξαθλιώνεται διαρκῶς, παρὰ τὰ μέτρα ποὺ λάμβαναν οἱ ἐκάστοτε κυβερνήσεις γιὰ νά ἀποφύγουν τὸν ἐξαστισμὸ.

Ἀναφορικά μὲ τὴν διασφάλιση τοῦ εἰσοδήματός τους καὶ τὴ συγκράτηση τῆς τιμῆς τοῦ σίτου, οἱ ἐνώσεις τῶν παραγωγῶν τῆς Θεσσαλίας θεώρησαν ὡς πρόσφορη λύση –ἐάν δὲν προχωροῦσε ἡ ἴδρυση Γεωργικῆς Τράπεζας– τὴ δημιουργία Ἀυτόνομου Ὁργανισμοῦ Προστασίας τῆς σιτοκαλλιέργειας μὲσφ τῆς ἀνεγερσης μεγάλων ἀποθηκῶν στὰ παραγωγικὰ κέντρα. Οἱ ἀνεγερθησόμενες ἀποθηκὲς σέ ὀλόκληρη τὴν ἐπικράτεια τῆς Θεσσαλίας δὲν θὰ ὑπερέβαιναν τὶς

³ Ἐπιστολὴ, μὲ ἡμερομνία 18 Ὀκτωβρίου 1928, ποὺ ἀποστέλλουν ἀγρότες τῶν Χανίων, μέλη τοῦ τοπικοῦ Γεωργικοῦ Πιστωτικοῦ Συνεταιρισμοῦ, πρὸς τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο καὶ τοὺς βουλευτὲς τοῦ Νομοῦ φανερώει τὴν ἀδυναμία τῆς Κτηματικῆς Τράπεζας νά χορηγήσει μακροπρόθεσμα τοκοχρεωλυτικὰ δάνεια στοὺς ἀγρότες τῆς περιοχῆς ἐπὶ ὑποθήκη ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν κτημάτων (Ψηφιακὸ Ἀρχεῖο Ἰδρύματος «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 232-57. Ανακτῆθηκε στίς 2/2/2024).

⁴ Σέ ἔγγραφο τῆς Γενικῆς Διοίκησης Ἡπείρου πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλο καὶ τοὺς ἐπιτελεῖς τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργείων, μὲ ἡμερομνία 29 Ὀκτωβρίου 1932, ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα συμπεριλαμβανόταν στοὺς ἀποδέκτες τοῦ ἀραβοσίτου ποὺ προτεινόταν νά εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ (Ψηφιακὸ Ἀρχεῖο Ἰδρύματος «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 113-44. Ανακτῆθηκε στίς 2/2/2024).

οκτώ (Λάρισα, Τοπουζλάρ, Γκερλι, Φάρσαλα, Όρφανά, Χατζιλάρ, Καρδίτσα, Τρίκαλα).

Βέβαια, στην «προμετωπίδα» των διεκδικήσεων των αγροτών του θεσσαλικού κάμπου την περίοδο αυτή ήταν η ίδρυση εξειδικευμένης ανεξάρτητης αγροτικής τράπεζας. Στην κατεύθυνση αυτή, ενδιαφέρουσες είναι οι προτάσεις που υπέβαλαν για τη συγκρότηση τόσο του ανώτατου διοικητικού συμβουλίου όσο και των συμβουλίων των κατά τόπους υποκαταστημάτων της Τράπεζας, στά οποία –όπως υποστήριζαν– θα έπρεπε να συμμετέχουν άπαρέγκλιτα και αγρότες υποδεικνυόμενοι από τους γεωργικούς συνεταιρισμούς⁵.

Τελικά, ύστερα από αρκετές διεργασίες, συγκροτήθηκε η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, τό 1929, ενώ την επόμενη δεκαετία έκαναν έναρξη των εργασιών τους και τά πρώτα υποκαταστήματα της Τράπεζας στη Θεσσαλία⁶.

Στην περίπτωση του θεσσαλικού κάμπου, την ανάγκη να επέλθουν βελτιώσεις στη γεωργική εκμετάλλευση, άκόμη κι αν η νεοϊδρυθείσα Αγροτική Τράπεζα πρόσφερε σημαντικές λύσεις στά χρόνια προβλήματα των παραγωγών, πρόβαλαν καλλιεργητές με μακροχρόνια εμπειρία. Ένας από αυτούς, ό Άλέξανδρος Λυκιαρδόπουλος, πρότεινε, μεταξύ άλλων, την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών ώστε τά δημητριακά, ό καπνός και η σταφίδα να πλαισιωθούν από άμπέλια, έλαιωνες και όπωροφόρα δέντρα, με την προϋπόθεση η καλλιέργεια να βασιστεί σε νέες επιστημονικές μεθόδους. Έπιπλέον, υποστήριξε ό τι θα έπρεπε να ενισχυθεί η σπρωτροφία στην περιοχή του Πηλίου.

Άνάμεσα στις προτάσεις που υπέβαλε προς τον πρωθυπουργό Έλευθέριο Βενιζέλο και τον ύπουργό Γεωργίας Κωνσταντίνο Σπυρίδη για την ενίσχυση της παραγωγής στον θεσσαλικό κάμπο ήταν η εκμηχάνισή της, παρά τίς οικονομικές δυσκολίες και τά γλίσχρα μέσα που διέθετε τότε η πλειονότητα των αγροτών, κατεύθυνση στην όποια κινήθηκαν, όπως επισήμανε ό Λυκιαρδόπουλος, σε κάποιο βαθμό οι τσιφλικούχοι, με άπτά άποτελέσματα. Για τούς πολλούς, ό συντάκτης του ύπομνήματος προς τον πρωθυπουργό θεώρησε την κρατική άρωγή για την προμήθεια άροτριώντων ζώων επιβεβλημένη.

⁵ Υπόμνημα της Έπιτροπής Ένώσεως Πιστώσεως Γεωργικών Συνεταιρισμών Θεσσαλίας προς τον Έλευθέριο Βενιζέλο για την ενίσχυση της αιτοπαραγωγής, 10 Δεκεμβρίου 1928 (Ψηφιακό Άρχειο Τδρύματος «Έλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσείο Μπενάκη, Άρχειο Έλευθερίου Βενιζέλου. Φ. 159-38. Άνακτήθηκε στις 2/2/2024).

⁶ Για τί λειτουργία του ύποκαταστήματος της Αγροτικής Τράπεζας στον Νομό Λάρισας βλ. Β. Πλατι-Β. Βλάχου, «Όψεις της αγροτικής οικονομίας στον θεσσαλικό κάμπο. Η συμβολή της Αγροτικής Τράπεζας στην παραγωγική δραστηριότητα του Νομού Λάρισας (1929-1967)», *Θεσσαλικά Μελετήματα* 11 (2021), σσ. 111-120.

Επίσης, προέκρινε τήν αλλαγή του σπόρου κάθε τριετία, καθώς και τήν ίδρυση Γεωπονικού Χιμείου, πού θά διερευνούσε ποιά συστατικά έμπεριείχε ή θεσσαλική γη καί μέ βάση αυτό σέ ποιές καλλιέργειες θά ήταν κατάλληλες νά στραφεί ό τοπικός άγροτικός πληθυσμός. Βέβαια, τό βασικό πρόβλημα πού έντόπισε ό συντάκτης τής έπιστολής ήταν ή έλλειψη έπαρκούς κλήρου στή Θεσσαλία, ένω έκρινε ως έπιβεβλημένη τήν άπόκτηση κλήρου μεγαλύτερου τών έξήντα στρεμμάτων για κάθε άγροτική οικογένεια, ώστε νά αύξηθει ταυτόχρονα ή στρεμματική άπόδοση⁷.

Ό Βενιζέλος προσπάθησε νά άνταποκριθεί στά αίτήματα τών γεωργών καί νά άξιοποιήσει τίς παραγωγικές δυνατότητες του θεσσαλικού κάμπου σέ μιά δύσκολη συγκυρία, άξιοποιώντας καί τήν τεχνογνωσία μιάς νέας γενιάς γεωπόνων, πολλοί άπό τούς όποιους μόλις είχαν άποφοιτήσει άπό τί νεοσύστατη Άνώτατη Γεωπονική Σχολή τών Άθηνών. Ένα άπό τά κύρια μελήματα του τήν περίοδο αυτή ήταν ή πραγματοποίηση ύδραυλικών έργων ευρείας κλίμακας, όχι μόνο σέ διάφορες περιοχές τής Μακεδονίας, όπου τό ζήτημα τής άγροτικής άποκατάστασης τών προσφύγων σοβούσε άκόμη, αλλά καί στή Θεσσαλία, μέ στόχο νά αύξηθει ή έπιφάνεια τής καλλιεργήσιμης γής.

Η παράθεση τών άρχειακών μαρτυριών πού άκολουθεί άποδεικνύει ότι ή πρόθεση του Βενιζέλου αναφορικά μέ τόν θεσσαλικό κάμπο έπιτεύχθηκε σέ ίκανοποιητικό βαθμό, αλλά τά προβλήματα άπό τίς καιρικές συνθήκες άπαιτούσαν διαρκή έπαγρύπνηση καί παρέμβαση τών κρατικών τεχνικών ύπηρεσιών του Ύπουργείου Γεωργίας.

Ειδικότερα, σέ ύπόμνημα τής 10ης Δεκεμβρίου 1928 προς τήν κυβέρνηση Βενιζέλου, ή έπιτροπή τών ένώσεων τών γεωργικών πιστωτικών συνεταιρισμών Θεσσαλίας έπανέφερε τό ζήτημα τής τάχιστης έκτέλεσης προσωρινών αντιπλημμυρικών έργων, αλλά καί τής έπίσπευσης τών ύδραυλικών έργων Θεσσαλίας για τήν προστασία τών καλλιεργήσιμων έδαφών του θεσσαλικού κάμπου. Είχαν προηγηθεί οι καταστροφές του Δεκεμβρίου 1927 άπό τίς πλημμύρες του Πηνειού⁸.

⁷ Ύπόμνημα του Α. Λυκιαρδόπουλου προς τόν Έλευθέριο Βενιζέλο καί τόν Ύπουργό Γεωργίας Κ. Σπυρίδη, 6 Μαρτίου 1930 (Ψηφιακό Άρχείο Ίδρύματος «Έλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσείο Μπενάκη, Άρχείο Έλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 130-21. Άνακτίθηκε στις 2/2/2024).

⁸ Άναφορά έπιτροπών τών ένώσεων γεωργικών πιστωτικών συνεταιρισμών Θεσσαλίας προς τήν Σεβαστήν Κυβέρνησιν (Διά του κ. Προέδρου αυτής). Έν Άθήναις, 10 Δεκεμβρίου 1928 (Ψηφιακό Άρχείο Ίδρύματος «Έλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσείο Μπενάκη, Άρχείο Έλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 127-67. Άνακτίθηκε στις 2/2/2024).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, η άπουσία παραγωγικών έργων στή θεσσαλική πεδιάδα –είτε επρόκειτο για άρδευτικά έργα είτε κυρίως για αντιπλημμυρικά– ήταν εμφανής. Σέ αναφορές τής Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας του Ὑπουργείου Γεωργίας τής περιόδου αὐτῆς τονίζοταν ὅτι ἀπό τῆς ὑπερχειλίσεις του Πηνειοῦ ποταμοῦ καί τά ὀρηπτικά νερά τῶν σχηματιζόμενων χειμάρρων του κατακλύζονταν κάθε χρόνο περί τά 950.000 στρέμματα γαιῶν. Ἐπιπλέον, τά ἔλη κάλυπταν μία ἐπιφάνεια 170.000 στρεμμάτων. Κατά συνέπεια, οἱ μισές ἀπό τῆς διαθέσιμες πρὸς καλλιέργεια ἐκτάσεις μποροῦσαν νά ἀξιοποιηθοῦν, καθώς ἕνα ποσοστό περίπου 10% τῶν γαιῶν ἀποτελοῦσαν ἐδάφη πού βρίσκονταν μόνιμα σέ κατάκλυση (ἐλώδεις ἐκτάσεις), ἐνῶ πάνω ἀπό 40% τῶν ἐδαφῶν ἦταν ὑδροπνικτα, δηλαδή σέ περιοδική κατάκλυση, ἀκατάλληλα νά καλλιεργηθοῦν⁹.

Ἀπό τά παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ κατασκευή αντιπλημμυρικών ἔργων καί στήν περιοχὴ τής Θεσσαλίας ἦταν ζήτημα μείζονος σημασίας γιά τήν τελευταία κυβέρνηση Βενιζέλου, καθώς θά συντελοῦσε ἀφενός μὲν στήν ἐντυπωσιακή αὔξηση τής ἐπιφάνειας τῶν καλλιεργήσιμων γαιῶν καί τής στρεμματικῆς τους ἀπόδοσης, ἀφετέρου δέ στήν καταπολέμηση τής ἐλονοσίας, πού μάστιζε τόν ντόπιο πληθυσμό¹⁰.

Εἶναι φανερό ὅτι στίς ἀμεσες προτεραιότητες τής τελευταίας κυβέρνησης τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (1928-1932) ἦταν ἡ ἐνίσχυση γεωργικῆς παραγωγῆς καί ἡ ἀγροτική ἀνασυγκρότηση. Βέβαια, τό Προσφυγικό δέν εἶχε ἀκόμη ἐπιλυθεῖ καί ἡ ἀγροτική ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων ἀπασχολοῦσε τούς κυβερνητικούς παράγοντες ἀλλά καί τῆς ἀνεξάρτητες ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Ὡστόσο, τό «πρόταγμα» τής σιτάρκειας σέ μιά περίοδο πού ἡ Κυβέρνηση ἀδυνατοῦσε νά διαθέσει σημαντικούς πόρους γιά εἰσαγωγές σιτηρῶν ὀδήγησε τόν Βενιζέλο στήν ἐνίσχυση τῶν παραγωγικῶν δομῶν τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου. Τό ἔργο πού παρήχθη τήν περίοδο αὐτή ἀπό τήν κυβέρνησή του ἀποδεικνύει

⁹ Α. Τσαλίκη (Γενικοῦ Διευθυντοῦ Τεχνικῶν Ἔργων Ὑπουργείου Γεωργίας), *Οἰκονομική ἐκθεσις ἐπὶ τῶν προσωρινῶν αντιπλημμυρικών ἔργων τοῦ Πανθεσσαλικοῦ Ἀναγκαστικοῦ Συνεταιρισμοῦ*, χ.χ. (Ψηφιακό Ἀρχεῖο Ἰδρύματος «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσείο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 157-28. Ἀνακτίθηκε στίς 2/2/2024). Ἐπίσης, Γ. Α. Χατζηλάκου, «Τά αντιπλημμυρικά καί ἐξυγιαντικά ἔργα στή Θεσσαλία, προϋπόθεση περιβαλλοντικῆς προστασίας, ἀνάπτυξης καί προόδου», *Γ΄ Ἱστορικό Συνέδριο. Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἀγροτικοῦ Ζητήματος στήν Καρδίτσα*, 8-9 Ἰουνίου 2002, σ. 171.

¹⁰ Α. Τσαλίκη, *Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν μελετῶν τῶν αντιπλημμυρικών ἔργων Θεσσαλίας. Ὑπόμνημα πρὸς τούς καλλιεργητάς*, Ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἰν Ἰουλίου 1931 (Ψηφιακό Ἀρχεῖο Ἰδρύματος «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος, Μουσείο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Φ. 159-28. Ἀνακτίθηκε στίς 2/2/2024).

ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶχε ἀντιληφθεῖ νωρὶς τίς παραγωγικὲς δυνατότητες τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ προστάθισε νὰ τίς ἐκμεταλλευτεῖ. Ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς ἀλληλογραφίας ποὺ ἀνέπτυξε μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἀγροτῶν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀγρότες προκύπτει ὅτι ἡ Κυβέρνησί του ἀνταποκρίθηκε κατὰ τὸ δυνατὸ στὰ αἰτήματά τους λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὴ δύσκολη οἰκονομικο-πολιτικὴ συγκυρία.

Οἱ παρεμβάσεις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὸν θεσσαλικὸ κάμπο ἔφεραν ἀπτά ἀποτελέσματα, ἀλλὰ ταυτόχρονα κατέστησαν σαφές ὅτι ἔπρεπε νὰ συνεχιστοῦν μὲ ἀμείωτη ἔνταση καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιγόνους του. Οἱ πρόσφατες πλημμύρες στὴ Θεσσαλία ἐπιβάλλουν στὴν ἐκάστοτε ἐξουσία (κεντρικὴ ἢ τοπικὴ) ἐπαγρύπνηση, ὥστε ὁ θεσσαλικὸς κάμπος νὰ συνεχίσει νὰ διαδραματίζει κομβικὸ ρόλο στὸν παραγωγικὸ ἴστό τῆς χώρας.